

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

**КУЗЬМЕНКО Віктор Йосипович**

**УДК 37.016:63]:37.018.51**

**ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ З ТЕХНОЛОГІЇ  
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У  
СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ  
ЗАКЛАДІВ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО  
НАВЧАННЯ**

13.00.02 – теорія та методика навчання технологій

**Автореферат**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

**Науковий керівник:** доктор педагогічних наук, професор  
**КОРЕЦЬ Микола Савич**,  
Національний педагогічний університет імені  
М.П. Драгоманова, декан інженерно-педагогічного  
факультету.

**Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, професор  
**ПІДЛЯЧИЙ Микола Іванович**,  
Інститут педагогіки НАПН України,  
головний науковий співробітник відділу технологічної  
освіти та допрофесійної підготовки;

кандидат педагогічних наук  
**ВАСЕНКО Василь Васильович**,  
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний  
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,  
завідувач кафедрою теорії і методики технологічної  
освіти та комп'ютерної графіки.

Захист відбудеться «11» квітня 2016 р. о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.19 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий «11» березня 2016 року.

**Вчений секретар**  
**спеціалізованої вченої ради**

**Малежик М. П.**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Європейський вибір України супроводжується усвідомленням необхідності обґрунтування та реалізації власної стратегії подальшого прогресу загалом та окремих сфер життєдіяльності в контексті поступової інтеграції в європейське співтовариство в соціальному та економічному аспектах. У залежності від темпів розвитку країни кількість робітничих вакансій буде збільшуватись, а технологічний напрям профільного навчання користуватиметься значним попитом серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів як складова вибудови власної освітньої траєкторії.

Саме тому в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року підкреслюється необхідність ознайомлення учнів загальноосвітніх шкіл з різними формами господарської діяльності, основами ринкової економіки, формування в них техніко-технологічних знань, вироблення практичних умінь і навичок, потрібних для залучення їх до продуктивної діяльності та оволодіння певною професією.

У зв'язку з формуванням в Україні ринкових відносин сільська школа може розглядатися як соціальна інституція, яка здатна ефективно розв'язувати комплекс проблем, пов'язаних із підготовкою молоді до праці у сільському господарстві в умовах ринкової економіки.

На державному рівні молодіжна політика на селі регулюється низкою законодавчих документів: Законами України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року», відповідно до яких сільська молодь є базовим джерелом для розвитку аграрного комплексу держави, адже ринкові відносини ставлять перед молоддю вимоги якісної освіти та фахової підготовки.

Тому профільна технологічна підготовка учнів сільських загальноосвітніх навчальних закладів є обов'язковою умовою сьогодення, продиктованою новими вимогами організації сільськогосподарського виробництва і галузей, зайнятих обслуговуванням аграрного сектора.

Складний характер сільськогосподарського виробництва, кардинальне реформування відносин власності на землю та майно, що нині відбувається в агропромисловому комплексі, зумовлюють необхідність у розробці методичних рекомендацій до формування понять з технології сільськогосподарського виробництва, як невід'ємної складової процесу здобуття молоддю сільськогосподарських професій. Рівень оволодіння учнями поняттями з аграрного виробництва є свідченням їх успіхів у оволодінні знаннями й запорука їх подальшого руху в освоєнні навчального матеріалу.

До проблеми сприймання і засвоєння понять зверталися психологи М. Богоявленський, М. Верзілін, Л. Виготський, П. Гальперін, Л. Ельконін, О. Кабанова-Міллер, Г. Костюк, О. Леонтєв, Н. Менчинська, Л. Рубінштейн, М. Шардаков; дидакти М. Скаткін, А. Усова та інші вчені. У цих дослідженнях обґрунтовані психолого-дидактичні та методичні основи формування в учнів

наукових понять, виділені ефективні прийоми і засоби керування розумовою діяльністю учнів.

У теорію практичної підготовки молоді до праці в аграрному секторі зробили вагомий внесок С. Батишев, В. Гетта, Р. Гуревич, А. Дьомін, Є. Мілерян, Н. Тализіна, С. Шапоринський та ін. Вирішенням актуальних питань практичної підготовки учнів до участі в сільськогосподарському виробництві займалися І. Андрощук, Р. Гарбич, Д. Закатнов, Н. Матяш, О. Мельник, Н. Пасічник, В. Рябець, та ін.

Організацію профільного навчання у сільській школі досліджували І. Андрощук, А. Кучерявий, Н. Шиян та ін.

Значна увага приділяється підготовці педагогічних кадрів для цілісного забезпечення та реалізації трудового профільного навчання у працях С. Вольянської, А. Грінченка, О. Коберника, В. Коцура, В. Олійника, Л. Оршанського, О. Панішевої, В. Потіхи, Е. Соф'янца, В. Стешенка, С. Ткачука, О. Торубари та ін.

Питанням вдосконалення змісту і методики трудового навчання у загальноосвітніх закладах у своїх дослідженнях приділяли В. Дідух, Ю. Кирильчук, М. Корець, С. Павх, В. Титаренко, А. Терещук, та ін.

У вищезгаданих роботах обґрунтовано та розкрито окремі аспекти формування понять, проте в них не приділено достатньої уваги формуванню базових понять з технології сільськогосподарського виробництва в умовах профільного навчання.

Проведений аналіз результатів теоретичних напрацювань і практичних досягнень у системі технологічної підготовки старшокласників уможливило виявлення низки *суперечностей* між: вимогами суспільства до технологічної підготовки сільської молоді у сфері ринкового сільськогосподарського виробництва та недостатнім рівнем володіння базовими поняттями з аграрного виробництва випускників сільської школи; педагогічними можливостями профільного навчання з вдосконалення процесу формування у старшокласників базових понять з технології сільськогосподарського виробництва і відсутністю науково обґрунтованої методики формування базових понять з аграрного виробництва в загальноосвітніх закладах сільської місцевості.

Актуальність та недостатність наукових розробок з окресленої проблеми, її важливість у змісті профільної підготовки старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості в умовах профільного навчання».**

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження здійснено в межах Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, науковий напрям «Теорія і технологія навчання і виховання в системі освіти» ( протокол № 5 від 28.01.2004р.).

Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 2 від 29 вересня 2011 р.) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від

24 вересня 2013 р.).

**Мета дослідження** полягає у науковому обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці методики формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва в учнів сільської місцевості у процесі профільного навчання.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати психолого-педагогічні передумови формування понять у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості.

2. Визначити шляхи формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості.

3. Розробити теоретичну модель й методику формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості.

4. Експериментально перевірити результативність розробленої методики формування у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості базових понять з технології сільськогосподарського виробництва.

**Об'єкт дослідження** – профільна підготовка старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості.

**Предмет дослідження** – методика формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості.

**Методи дослідження**:

– теоретичні: аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення даних, які отримали в процесі вивчення філософської, психолого-педагогічної, методичної, навчальної літератури, дисертаційних робіт з проблеми дослідження, періодичних видань з проблеми дослідження; метод теоретичного моделювання; методи системного аналізу;

– емпіричні: вивчення педагогічного досвіду формування понять з технології сільськогосподарського виробництва у навчальному процесі в загальноосвітніх школах сільської місцевості, діагностичні методи (анкетування, опитування, бесіди); обсерваційні методи; праксиметричні методи (аналіз продуктів діяльності старшокласників, посібників, підручників); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний); статистичні та математичні методи; метод аналізу ретроспективного особистого досвіду.

**Наукова новизна** одержаних результатів полягає у тому, що в дисертаційній роботі:

*вперше* систематизовано базові поняття з технології сільськогосподарського виробництва за видовими і родовими ознаками; науково обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено модель і методику формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників шкіл сільської місцевості; визначено і обґрунтовано організаційно-методичні умови: організована активна розумова діяльність старшокласників на кожному формувальному етапі; наявність науково обґрунтованого програмного, методичного та матеріально-технічного забезпечення; підбір доцільних методів і засобів формування базових

понять з технології сільськогосподарського виробництва; організація самостійної роботи по оволодінню базовими поняттями; використання базових понять з аграрного виробництва у практичній діяльності; організація самостійної роботи з оволодіння базовими поняттями; реалізація міжпредметних зв'язків.

– *розроблено* критерії, показники та визначено рівні сформованості базових понять з технології сільськогосподарського виробництва;

– *додовнено* вимоги до результатів навчання старшокласників, які навчаються за профілем «Технологія сільськогосподарського виробництва»;

– *подальшого узагальнення та розвитку дістали* психолого-педагогічні аспекти формування наукових понять з технології сільськогосподарського виробництва, які відображено у теоретичній моделі формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості в умовах профільного навчання;

– *удосконалено* зміст профільної підготовки учнів старших класів; форми, методи і прийоми діяльності на уроці, позаурочної та позашкільної роботи, які сприяють ефективному формуванню у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості понять з технології сільськогосподарського виробництва.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у розробці навчально-методичного інструментарію реалізації педагогічних умов та теоретичної моделі формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості в умовах профільного навчання, який відображено у навчальній програмі «Технологія сільськогосподарського виробництва» для 10–11 класів та підручнику «Технологія сільськогосподарського виробництва» для учнів 10 класу.

Результати дослідження можуть бути використані у практичній роботі вчителями профільного технологічного навчання, в професійній підготовці майбутніх учителів технологій, в системі післядипломної педагогічної освіти, під час укладання програм профільної технологічної підготовки, написання підручників і посібників для учнів старших класів з технологій сільськогосподарського виробництва.

**Впровадження результатів дослідження.** Результати дослідження впроваджено у навчальному процесі ряду загальноосвітніх навчальних закладів: Брусилівська ЗОШ №1, Київської області (довідка № 32 від 12. 05. 2015 р.), Водотіївська загальноосвітня школа I–II ступенів-ліцей Брусилівського району Київської області (довідка № 38 від 06. 05. 2015 р.), Соловіївська ЗОШ № 1 (довідка № 40 від 16. 05. 2015 р.), Хомутецька ЗОШ (довідка № 56 від 10. 05. 2015 р.), Морозівська ЗОШ I–III ступеня (довідка № 59 від 12. 05. 2015 р.), Приворотська ЗОШ I–III ступеня (довідка № 28 від 15. 05. 2015 р.).

**Вірогідність та обґрунтованість результатів дослідження** забезпечується коректністю вихідних даних; застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних його об'єктові, предмету, меті і завданням; підтвердженням основних теоретичних положень результатами експериментальної перевірки та реалізацією основних розробок у процесі фахової підготовки майбутніх учителів технологій.

**Особистий внесок здобувача.** Усі наукові положення, висновки і рекомендації

у дисертаційній роботі сформульовані автором та є його науковим доробком. У підручнику профільного технологічного навчання для учнів 10 класу «Технологія сільськогосподарського виробництва», написаних у співавторстві з А. І. Романчук та О. М. Романчук, автору належать розділи та теми з технології отримання продукції рослинництва та основ переробки і зберігання продукції фермерського господарства.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення і результати дисертаційного дослідження обговорено та схвалено на науково-практичних конференціях: *міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний вимір педагогічних та психологічних наук»* (Україна, м. Київ, 25 травня 2013 р.); *міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2012»* (18-19 квітня 2012 р.); *міжнародній науково-практичній конференції «Охорона права власності: проблеми та напрямки її вирішення»* (Україна, м. Херсон, 1 травня 2012 р.); *міжнародній науково-практичній конференції «Графічна підготовка майбутніх фахівців: досвід, проблеми, перспективи»* (Україна, м. Ялта, 20 червня 2013 р.), *Всеукраїнській науково-практичній конференції імені академіка Д.О. Тхоржевського: «Освітня галузь «Технологія»: реалії та перспективи»* (Київ, 2014 р.).

**Публікації.** Основні положення та результати дослідження висвітлено в 11 наукових публікаціях, 9 – одноосібних, 5 з яких у наукових фахових виданнях.

**Структура дисертації.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (241 найменування). Робота містить 14 рисунків, 11 таблиць, 1 додаток. Загальний обсяг становить 253 сторінки. Основний зміст дисертації викладено на 194 сторінках.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

**У вступі** обґрунтовано актуальність теми досліджуваної проблеми, визначено основні завдання, мету, об'єкт, предмет, сформульовано методи, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про апробацію і впровадження результатів дослідження, структуру роботи.

**У першому розділі дослідження – «Теоретичні засади формування понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості»** вивчено та проаналізовано психолого-педагогічні передумови формування понять у старшокласників загальноосвітніх закладів сільської місцевості, здійснено аналітичний огляд літературних джерел та вивчено стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії і практиці, визначено шляхи формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості в умовах профільного навчання.

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури та проведеного дослідження нами виділено ключовий термін «формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва», який розглядається як цілеспрямований процес, метою якого є засвоєння старшокласниками понятійно-

термінологічного апарату з основ аграрного виробництва, а також набуття учнями умінь та навичок правильного застосування понять та термінів у практичній діяльності.

У процесі дослідження здійснено порівняльний аналіз етапів формування понять (В. Батуріна, П. Гальперіна, В. Далінгера, О. Єпішева, О. Савченко, Г. Саранцева, Н. Тализіної, М. Шардакова, А. Усової), який дозволив визначити основні з них: виділення суттєвих ознак на основі спостережень, роботи з підручником; синтезування суттєвих ознак в означенні; уточнення ознак на спеціальних вправах; відмежування даного поняття від подібних; установлення зв'язків і відношень між даними поняттями й іншими; застосування понять при розв'язуванні технічних задач; класифікація і систематизація понять.

На основі аналізу праць П. Анохіна, П. Гальперіна, І. Зверева, О. Звягіна Л. Зоріної, Е. Кабанової-Меллер І. Лернера, Т. Назаренко, Ю. Самаріна Н. Тализіної, А. Усової, М. Ушакова, О. Шпака визначено основні педагогічні засади систематизації базових понять з технології сільськогосподарського виробництва, що в сукупності становлять понятійно-термінологічний апарат з аграрного виробництва.

Важливою умовою успішної систематизації базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників є їх поділ на окремі групи за родовими і видовими ознаками та у відповідності до програмового і змістового наповнення профільного предмету:

1. Правові та економічні поняття: «майнові відносини», «продуктивність праці», «господарська діяльність», «ефективність виробництва», «собівартість», «рентабельність».

2. Поняття з основ рослинництва: «овочівництво», «сівба», «садіння», «сорт», «сівозміна», «захищений ґрунт», «збирання врожаю», «плодовий розсадник».

3. Поняття з основ тваринництва: «порода», «відтворення стада», «поголів'я», «концентрований корм».

4. Поняття про переробку продукції фермерського господарства: «режим зберігання», «консервування», «заморожування», «пастеризація», «стерилізація».

5. Поняття з механізації та автоматизації сучасного фермерського господарства: «ґрунтообробні знаряддя», «кормороздавач», «автонапувалка», «обприскувач».

Встановлено, що джерелами формування в учнів понять з аграрного виробництва є: життєвий досвід школярів (емоційність образів, яка сприяє активізації навчального матеріалу); навчальний матеріал, який подає вчитель на уроках технології (наукова достовірність); міжпредметні зв'язки (біологія, географія, правознавство). У формуванні понять з аграрного виробництва суттєву роль відіграє рівень початкових знань і понять учнів.

Результати вивчення та аналіз стану профільної технологічної підготовки старшокласників сільської місцевості, навчальних програм, досвіду технологічної освіти дали підставу стверджувати, що відсутня науково обґрунтована методика формування базових понять з аграрного виробництва; не чітко окреслено коло основних понять з технології сільськогосподарського виробництва, необхідних для засвоєння учнями старших класів; не здійснюється їх аналіз та не встановлюються зв'язки між ними; не повним обсягом використовуються можливості програмного



матеріалу, а методи навчання застосовуються здебільшого пояснювально-репродуктивні; у старшокласників недостатньо сформовані практичні вміння з технології сільськогосподарського виробництва; відчувається нестача кваліфікованих педагогічних кадрів, що мають фахову підготовку в сфері сільськогосподарського виробництва.

Проведене анкетування серед старшокласників та вчителів трудового навчання, дає підстави стверджувати, що близько 21 % серед опитаних виявили достатні знання базових понять з аграрного виробництва.

Як наслідок, за даними констатувального експерименту, більшість старшокласників має низький рівень сформованості базових понять з технології сільськогосподарського виробництва, близько 55 % , що позначається на якості профільної технологічної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості. А це вимагає вдосконалення змісту профільної технологічної підготовки старшокласників в сільській школі та навчально-методичного забезпечення процесу формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва.

**У другому розділі «Методика формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості» розроблено теоретичну модель і методику формування базових понять з аграрного виробництва та обґрунтовано організаційно-методичні умови забезпечення моделі й методики формування у старшокласників базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у умовах профільного навчання.**

Теоретична модель передбачає розгорнутий у часі педагогічний процес, що включає всі компоненти взаємодії учня із зовнішнім інформаційно-педагогічним і внутрішнім особистісно-інформаційним середовищем. Складовими елементами даної моделі є створення відповідних організаційно-методичних умов та реалізація таких її компонентів: *мотиваційного* (потреби, інтереси, внутрішня мотивація учнів до активної навчально-пізнавальної діяльності), *змістового* (змістове забезпечення процесу формування базових понять з аграрного виробництва), *діяльнісного* (використання сучасних інноваційних технологій, форм, методів, способів засвоєння змісту), *оцінювально-результативного* (виявлення і діагностика рівнів сформованості базових понять з технології сільськогосподарського виробництва, оцінювання, фіксація результатів) (рис.1.).

З'ясовано, що поставлена у моделі мета могла реалізуватися за дотримання таких організаційно-методичних умов: організована активна розумова діяльність старшокласників на кожному формувальному етапі; наявність науково обґрунтованого програмного, методичного та матеріально-технічного забезпечення; підбір доцільних методів і засобів формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва; організація самостійної роботи по оволодінню базовими поняттями; використання базових понять з аграрного виробництва у практичній діяльності; реалізація міжпредметних зв'язків.

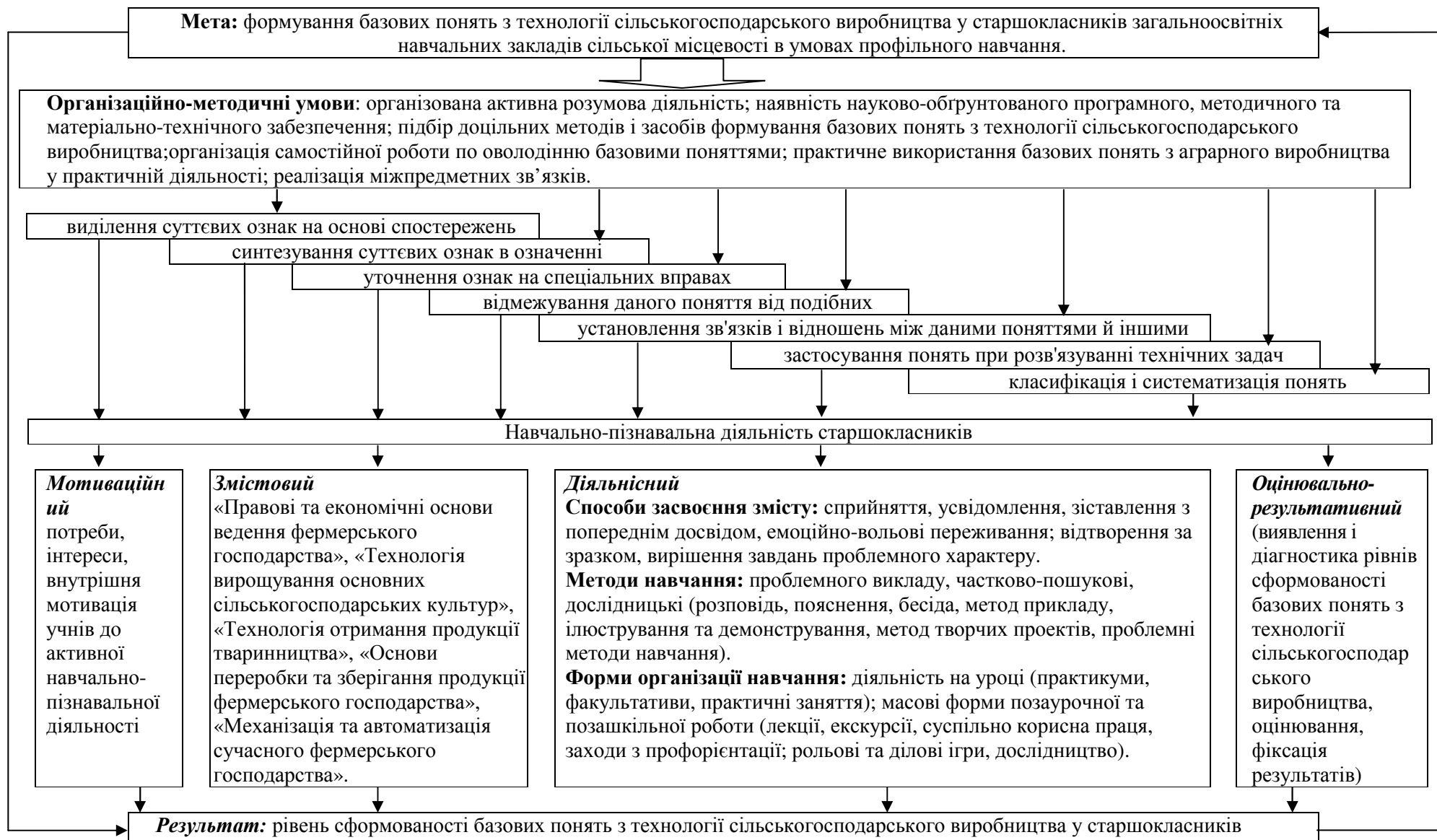


Рис.1. Теоретична модель формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва

Реалізація запропонованої теоретичної моделі передбачає дотримання таких принципів: науковості; систематичності й системності; зв'язку теорії з практикою; міцності знань і вмінь; єдності наукового і навчального процесу; свідомості й самостійності навчання; доступності; індивідуалізації та інтегративності навчання.

У ході дослідження виявлено, що для ефективного впровадження розробленої теоретичної моделі у навчальний процес сільської школи в умовах профільної технологічної підготовки доцільно застосовувати комплекс форм: діяльність на уроці (практикуми та факультативи, практичні заняття); масові форми позаурочної та позашкільної роботи (лекції, перегляд науково-популярних фільмів, екскурсії, суспільно корисна праця; гурткова робота, заходи з профорієнтації; рольові та ділові ігри, дослідництво, проектна діяльність).

Доведено, що провідними видами позаурочної навчально-трудової діяльності старшокласників у сільській місцевості є: участь у роботі в шкільних сільськогосподарських підприємствах, мікрофермах, учнівських виробничих бригадах тощо, де старшокласники набувають практичних навичок та здобувають необхідний досвід з сільськогосподарського виробництва, що дає змогу упорядкувати і систематизувати базові поняття з аграрного виробництва.

У дослідженні особлива увага приділялась соціально-економічній практиці, яка спрямована на застосування базових понять з аграрного виробництва в умовах конкретної практичної діяльності. Важливо, що в процесі трудової діяльності учні збагачують, вдосконалюють знання понять і розширюють сферу їх застосування.

Встановлено, що соціально-економічна практика найчастіше здійснюється в колективних сільськогосподарських підприємствах, фермерських господарствах, агрофірмах, що сприяє підвищенню ефективності формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва.

За результатами роботи визначено, що використання інноваційних методів у процесі формування базових понять з аграрного виробництва дозволяє організувати справжню дослідницьку, творчу, самостійну діяльність старшокласників; використовувати різноманітні методи: проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі (розповідь, пояснення, бесіда, метод прикладу, ілюстрування та демонстрування, привчання, змагання, метод творчих проектів, проблемні методи навчання, тощо). При цьому перевага надавалася проблемним методам навчання, які сприяли оволодінню учнями такими прийомами розумової діяльності, як аналіз, синтез, узагальнення.

У дослідженні розроблено експериментальну методика, яка являє собою систему взаємодії вчителя і учнів з метою оволодіння ними базовими поняттями з технології сільськогосподарського виробництва і передбачає такі етапи: аналіз ситуації, мотивація дій вчителя, формулювання мети; аналіз змісту профільного предмету, виокремлення і систематизація понять, що необхідно сформувати; планування роботи, вибір форм, методів і засобів навчання, організація занять на виробництві; послідовне формування базових понять, визначення внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків та методів їх реалізації; визначення системи контролю знань, вмінь і навичок; аналіз результатів діяльності, коректування курсу; узагальнення досвіду роботи укладання словника-довідника.

Запропонована методика спрямована на покращення у старшокласників

показників сформованості базових понять з технології сільськогосподарського виробництва: обсягу і якості знань базових понять і здатності до їх узагальнення та аналізу; самостійного поглиблення знань з термінології; вміння використовувати базові поняття у практичній навчально-трудовій діяльності.

Ключовим компонентом експериментальної методики обрано зміст профілю «Технологія сільськогосподарського виробництва», що відображений у програмі для профільного технологічного навчання учнів 10–11 класів сільських загальноосвітніх шкіл та підручнику для учнів 10 класу «Технологія сільськогосподарського виробництва». Структура програми та, відповідно, підручника включає такі взаємопов'язані розділи: «Правові та економічні основи ведення фермерського господарства», «Технологія вирощування основних сільськогосподарських культур», «Технологія отримання продукції тваринництва», «Основи переробки та зберігання продукції фермерського господарства», «Механізація та автоматизація сучасного фермерського господарства». Кожен із зазначених розділів містить відповідні теми.

До кожної теми профільного предмету визначені поняття з технології сільськогосподарського виробництва, що становлять сукупність базових понять з аграрного виробництва, якими мають оволодіти учні, усвідомити їх взаємозв'язок та цілісність. Учні за допомогою вчителя складають словник, що допомагає їм краще засвоїти понятійний апарат профільного предмету.

Зміст профілю передбачає, що старшокласники поряд із знаннями і вміннями з технології сільськогосподарського виробництва оволодівають знаннями базових понять з аграрного виробництва і вміннями використовувати ці поняття у практичній діяльності.

**У третьому розділі «Дослідно-експериментальна перевірка методики формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості»** висвітлено структуру проведеного експериментального дослідження, яке складалось із констатувального і формувального експерименту, здійснено аналіз, узагальнення та оформлення результатів дослідження.

Педагогічний експеримент мав на меті з'ясувати педагогічну доцільність впровадження розробленої методики формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва в умовах профільного навчання. В експерименті були задіяні учні, які проходили профільну технологічну підготовку. Проведенням даного експерименту було охоплено 214 старшокласників, з яких 103 увійшло до контрольної групи і 111 – до експериментальної.

Учні, які проходили профільну технологічну підготовку за навчальною програмою «Технологія сільськогосподарського виробництва», входили до експериментальної групи, учні, які вивчали профіль за традиційною методикою та за типовими навчальними програмами з профілю – до контрольної. Формування контрольних та експериментальних груп, які виконували завдання діагностичного комплексу, були випадковими та незалежними.

Констатувальний етап експерименту показав, що рівень сформованості базових понять з технології сільськогосподарського виробництва в зазначених класах був приблизно однаковий.

З метою перевірки методики формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва були визначені показники та критерії, за якими оцінювався рівень оволодіння старшокласниками базовими поняттями з технології сільськогосподарського виробництва. До них відносимо:

– обсяг засвоєних учнями базових понять з аграрного виробництва, тобто кількість понять, які вони знають і розуміють їх суть;

– глибина засвоєння понять з технології сільськогосподарського виробництва, показниками якої були: вміння давати визначення та пояснювати їх, узагальнювати, класифікувати, встановлювати зв'язки і співвідношення між ними та логічно оперувати поняттями з технології сільськогосподарського виробництва;

– вміння використовувати базові поняття з аграрного виробництва у практичній трудовій діяльності сільськогосподарського виробництва;

– розвиток професійно-важливих якостей особистості (підприємливість, працелюбність, організованість).

Для оцінки рівня сформованості базових понять з технології сільськогосподарського виробництва, з урахуванням визначених показників і критеріїв, за основу було обрано трирівневу систему оцінювання за низьким, середнім та високим рівнями.

Для низького рівня характерним є те, що учень лише відрізняє одне поняття від іншого, знає терміни, може називати ознаки, однак не відрізняє суттєві від несуттєвих; для середнього – учні засвоюють основні суттєві ознаки, але поняття ще залишається обмеженим на рівні окремих певних образів, тобто воно ще не узагальнене; високий – характерне узагальнення понять, систематизація, вільне застосування знань термінології у практичній діяльності.

На основі результатів констатувального експерименту було визначено шляхи формування базових понять з аграрного виробництва у старшокласників, які у подальшому реалізовувалися у ході формувального експерименту з метою більш ефективного формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва, а саме: введення базових понять до змістового наповнення навчально-методичного інструментарію з предмету; вживання базових понять у процесі пояснення нового матеріалу; наведення науково вивіреного визначення особливо тих понять засвоєння яких має певні труднощі; використання знань понять з метою проведення логічних операцій з ними (порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування й узагальнення); застосування базових понять з аграрного виробництва в умовах конкретної практичної діяльності; закріплення знань базових понять з аграрного виробництва під час роботи в сільськогосподарських підприємствах, мікрофермах, учнівських виробничих бригадах, що дає змогу упорядкувати і систематизувати поняття.

У процесі формувального етапу експерименту за результатами спостережень за навчально-трудою діяльністю старшокласників, їх анкетування і тестування ми зробили висновки, що в експериментальних класах учні засвоїли більшу кількість базових понять з аграрного виробництва, глибше їх усвідомили і навчилися обґрунтовувати та логічно використовувати у навчально-трудою діяльності.

Так, за результатами контрольного зрізу у експериментальних групах

показники високого рівня сформованості базових понять з аграрного виробництва зросли (з 2,7 % до 9,9 %), середнього (з 42,4 % до 64,9 %) і знизилась показники низького (з 54,9 % до 25,2 %). (рис. 2.).

Деякі позитивні зміни відбулися і у контрольних групах, а саме: показники низького зменшилися з 55,4 % до 42,7 % , а високого рівня зросли з 1,9 % до 2,9 %, середнього – з 42,7 % до 54,4 %.

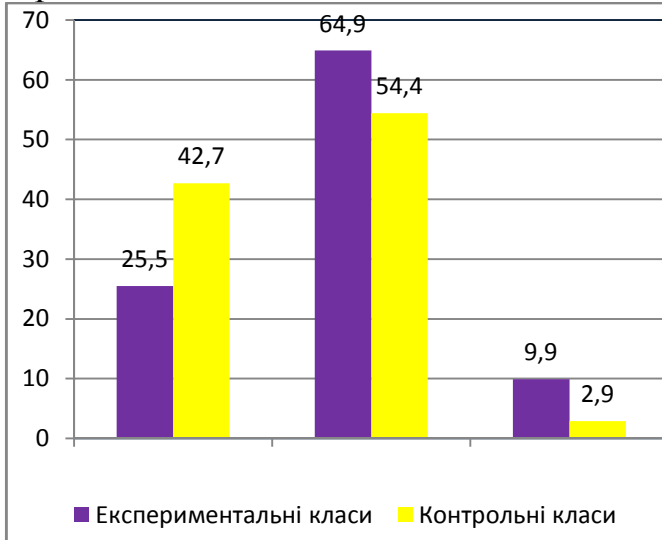


Рис. 2. Показники рівнів засвоєння базових понять з аграрного виробництва

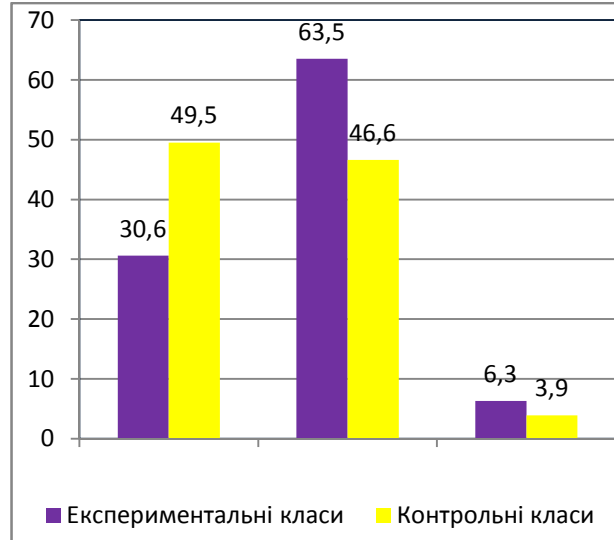


Рис. 3. Показники рівнів розвитку вмінь

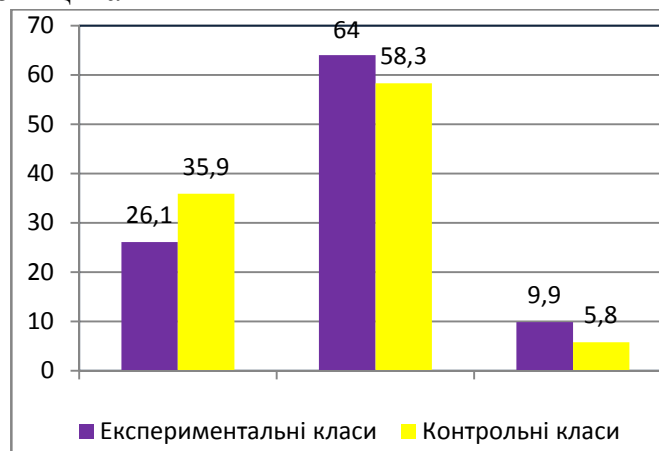


Рис. 4. Показники рівнів розвитку професійно-важливих якостей особистості

Також спостерігались позитивні зміни і у показниках рівнів розвитку вмінь та професійно важливих якостей особистості (рис. 3,4).

Таким чином, проведена дослідно-експериментальна робота сприяла позитивним змінам у формуванні базових понять з аграрного виробництва у старшокласників, здобуті експериментальні дані підтвердили ефективність розробленого нами змісту, педагогічних засобів та методики формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості в умовах профільного навчання.

## ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано психолого-педагогічні передумови формування понять у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості. Встановлено, що у 2000-х рр. в Україні в основному склалися нормативні, психолого-педагогічні та організаційні передумови здійснення підготовки учнів сільських шкіл до трудової діяльності у сільськогосподарському виробництві в умовах ринкової економіки. Розпочата в країні земельна реформа, актуалізувала цю проблему і обумовила проведення відповідних науково-педагогічних досліджень вищезгаданої проблеми.

На основі узагальнень різних наукових підходів, аналізу практики з'ясовано, що процес формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва, розглядається як цілеспрямований процес, метою якого є засвоєння старшокласниками понятійно-термінологічного апарату з основ аграрного виробництва, а також набуття учнями умінь та навичок правильного застосування понять та термінів у практичній діяльності.

Виявлено, що процес формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників доцільно поділяти на такі етапи: виділення суттєвих ознак на основі спостережень, роботи з підручником; синтезування суттєвих ознак в означенні; уточнення ознак на спеціальних вправах; відмежування даного поняття від подібних; установлення зв'язків і відношень між даними поняттями й іншими; застосування понять при розв'язуванні технічних задач; класифікація і систематизація понять.

2. Визначено шляхи формування базових понять з аграрного виробництва у старшокласників, а саме: введення базових понять до змістового наповнення навчально-методичного інструментарію з предмету; вживання базових понять у процесі пояснення нового матеріалу; наведення науково вивіреного визначення особливо тих понять засвоєння яких має певні труднощі; використання знань понять з метою проведення логічних операцій з ними (порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування й узагальнення); використання інтерактивних методів як засобу активізації пізнавальної діяльності; застосування базових понять з аграрного виробництва в умовах конкретної практичної діяльності; закріплення знань базових понять з аграрного виробництва під час роботи в сільськогосподарських підприємствах, мікрофермах, учнівських виробничих бригадах, що дає змогу упорядкувати і систематизувати поняття.

З'ясовано, що важливою умовою успішної систематизації базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників є їх поділ на окремі групи за родовими і видовими ознаками та у відповідності до програмового і змістового наповнення профільного предмету: правові та економічні поняття, поняття з основ рослинництва, поняття з основ тваринництва, поняття про переробку продукції фермерського господарства, поняття з механізації та автоматизації сучасного фермерського господарства.

3. Розроблено та теоретично обґрунтовано модель і методика, що забезпечує ефективність формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської

місцевості в умовах профільного навчання. Теоретична модель являє собою розгорнутий у часі педагогічний процес поетапного формування у старшокласників понятійно-термінологічного апарату з технології сільськогосподарського виробництва. Методика формування у старшокласників базових понять з аграрного виробництва базується на: поєднанні нетрадиційних і традиційних методів навчання, урочної і позашкільної форм роботи, дотриманні поетапності, партнерській взаємодії вчителя і учнів.

Системоутворюючою складовою експериментальної методики є зміст профілю «Технологія сільськогосподарського виробництва», що відображений у програмі для профільного технологічного навчання учнів 10–11 класів сільських загальноосвітніх шкіл та підручнику для учнів 10 класу «Технологія сільськогосподарського виробництва».

4. Експериментальна перевірка результативності розробленої методики засвідчила, що рівні сформованості базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості в умовах профільного навчання слід визначати за такими показниками: обсяг засвоєних учнями базових понять з аграрного виробництва, тобто кількість понять, які вони знають і розуміють їх суть; глибина засвоєння понять з технології сільськогосподарського виробництва, показниками якої були: вміння давати визначення та пояснювати їх, узагальнювати, класифікувати, встановлювати зв'язки і співвідношення між ними та логічно оперувати поняттями з технології сільськогосподарського виробництва; вміння використовувати базові поняття з аграрного виробництва у практичній трудовій діяльності сільськогосподарського виробництва; розвиток професійно-важливих якостей особистості (підприємливість, працелюбність, організованість).

На основі критеріїв і показників знання старшокласників у ході формувального етапу розподіляли за рівнями (низьким, середнім, високим).

Рівень сформованості базових понять з технології сільськогосподарського виробництва в учнів експериментальних класів зріс на 29,7 %, вони засвоїли більшість базових понять з аграрного виробництва, краще обґрунтовують і логічно використовують їх у життєвих ситуаціях. Водночас у контрольних групах ці показники були значно нижчими. Учні експериментальних класів були більш активні у позаурочній навчально-трудова діяльності, оскільки мали вищий рівень обізнаності в поняттях; вони творчо застосовували у своїй трудовій діяльності знання базових понять з аграрного виробництва.

Крім цього, з'ясовано, що рівень сформованості професійно важливих якостей особистості учнів експериментальних класів був вищий 73,9 %, ніж в учнів контрольних класів 64,1 %.

За результатами формувального етапу експерименту встановлено: розроблений зміст та методика формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості в умовах профільного навчання є ефективними і заслуговують на впровадження.

Виконане дисертаційне дослідження не вичерпує усіх сторін складної та багатоаспектної проблеми формування базових понять з аграрного виробництва. На



нашу думку, вимагають подальшого теоретико-експериментального висвітлення такі питання: наукове обґрунтування необхідної в сучасних умовах матеріальної бази та її організації для проведення фермерської підготовки; підготовка до усвідомленого вибору професій сфери сільськогосподарського виробництва; подальше удосконалення технології формування професійних умінь і навичок в умовах профільного технологічного навчання.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ**

### ***Навчальна програма, підручник:***

1. Кузьменко В. Й. Технологія сільськогосподарського виробництва, 10–11 класи: програма для профільного навчання учнів сільських загальноосвітніх навчальних закладів / В. Й. Кузьменко, А. І. Романчук, О. М. Романчук.– К.: Талком, 2015. – 40 с.

2. Кузьменко В. Й. Технологія сільськогосподарського виробництва: підруч. профільного навчання для 10 класу загальноосвіт. навч. закл. / В. Й. Кузьменко, А. І. Романчук, О. М. Романчук – К.: Талком, 2015. – 246 с.

### ***Статті у наукових фахових виданнях:***

3. Кузьменко В. Й. Шляхи формування понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів / В. Й. Кузьменко // Наукові записки. Серія пед. та істор. науки.– Вип.119. зб. наук. ст. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014.– С. 108–114.

4. Кузьменко В. Й. Методологічні підходи до формування понять у старшокласників профільної сільської школи / В. Й. Кузьменко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Пед. науки: реалії та перспективи. – Вип. 46: зб. наук. пр. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С. 139–146.

5. Кузьменко В. Й. Організаційно-педагогічні передумови формування понять у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості в умовах профільного навчання / В. Й. Кузьменко // Наукові записки. Серія пед. та істор. науки.– Вип. 126. зб. наук. ст.– К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015.– С. 94 –101.

6. Кузьменко В. Й. Теоретичне обґрунтування моделі формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості / В. Й. Кузьменко // Наукові записки. Серія пед. та істор. науки.– Вип.128. зб. наук. ст.– К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015.– С.75–82.

### ***Стаття у науковометричному фаховому виданні***

7. Кузьменко В. Й. Організаційно-методичні умови формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості / В. Й. Кузьменко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені

Івана Огієнка. Серія педагогічна / редкол.: П. С. Атаманчук (голова, наук. ред.) [та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – Вип. 21.– С. 203–206.

### *Матеріали конференцій, тези:*

8. Кузьменко В. Й. Особливості формування понять з аграрного виробництва в учнів сільської школи / В. Й. Кузьменко // Сучасний вимір педагогічних та психологічних наук: зб. матер. міжнар. наук.-практич. конф., Україна, Київ, 25 трав. 2013.– К: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2013.– С. 38 – 40.

9. Кузьменко В. Й. Поняття як логіко гносеологічна категорія / В. Й. Кузьменко // Дні науки філософського факультету – 2012: зб. міжнар. наук. конф., Україна, Київ, 18-19 квіт. 2012.: [матеріали доповідей та виступів]/ редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-педагогічний центр «Київський університет», 2012.– С. 37 – 38.

10. Кузьменко В. Й. Комп'ютерний супровід уроків «Формування знань про основні ґрунтообробні знаряддя» / В. Й. Кузьменко // Графічна підготовка майбутніх фахівців: досвід, проблеми, перспективи: зб. міжнар. наук.-практ. конф., Україна, Київ, 20 чер. 2013.– [матеріали доповідей та виступів].– Ялта-Масандра, 2013.– С.32–33.

11. Кузьменко В. Й. Контроль навчального процесу на кафедрі / В. Й. Кузьменко // Охорона права власності: проблеми та напрямки їх вирішення: зб. матер. конф., Україна, Херсон, 2012.– Київ–Херсон–Тернопіль, 2012.– С.46.

### **АНОТАЦІЇ**

**Кузьменко В. Й. Формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості в умовах профільного навчання. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання технологій – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2016.

Дисертацію присвячено формуванню базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості в умовах профільного навчання.

У роботі виділено основні напрямки дослідження, теоретично обґрунтовано методичні засади процесу формування базових понять з технології аграрного виробництва у старшокласників сільської школи та практично перевірено розроблені зміст і методику навчання старшокласників за профілем «Технологія сільськогосподарського виробництва».

У дослідженні автором систематизовано базові поняття з технології сільськогосподарського виробництва за видовими і родовими ознаками; визначено і обґрунтовано організаційно-методичні умови. Запропоновано комплекс форм, методів і засобів, спрямованих на засвоєння старшокласниками понять.

Обґрунтовано рівні сформованості базових понять з аграрного виробництва та розроблено і впроваджено у навчальний процес загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості модель і методику формування базових понять з технології сільськогосподарського виробництва у старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості в умовах профільного навчання.

Ключові слова: профільна технологічна підготовка, базові поняття з технології сільськогосподарського виробництва, рівні сформованості понять, систематизація базових понять.

**Кузьменко В. И. Формирование базовых понятий с технологии сельскохозяйственного производства в старшекласников общеобразовательных учебных заведений сельской местности в условиях профильного обучения.** – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения технологиям – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2016.

Диссертацию посвящено формированию базовых понятий с технологии сельскохозяйственного производства в старшекласников общеобразовательных учебных заведений сельской местности в условиях профильного обучения.

В работе определены основные направления исследования, теоретически обосновано методические основы процесса формирования базовых понятий с технологии аграрного производства у старшекласников сельской школы и практически проверены разработанные содержание и методика обучения старшекласников по профилю «Технология сельскохозяйственного производства».

На основе обобщений разных научных подходов, анализе практики установлено, что процесс формирования базовых понятий с технологии сельскохозяйственного производства, рассматривается как целеустремленный процесс, целью которого является усвоение старшекласниками понятийно-терминологического аппарата с основ аграрного производства, а также приобретение учащимися умений и навыков правильного употребления понятий и терминов в практической деятельности.

Определены пути формирования базовых понятий с аграрного производства у старшекласников, а именно: введение базовых понятий в содержательное наполнение учебно-методического инструментария с предмета; употребление базовых понятий в процессе объяснения нового материала; приведение научно проверенного определения особенно тех понятий, усвоение которых имеет определенные трудности; использование знаний понятий с целью поведения логических операций с ними (сравнение, анализа, синтеза, абстрагирования и обобщения); использование интерактивных методов как средства активизации познавательной деятельности; употребление базовых понятий с аграрного производства в условиях конкретной практической деятельности; закрепление знаний базовых понятий с аграрного производства во время работы в сельскохозяйственных предприятиях, микрофермах, ученических производственных бригадах, что дает возможность упорядочить и систематизировать понятия.

Установлено, что важным условием успешной систематизации базовых

понятий с технологии сельскохозяйственного производства у старшеклассников является деление их на отдельные группы за родовыми и видовыми признаками и в соответствии с программным и содержательным наполнением профильного предмета: правовые и экономические понятия, понятия с основ растениеводства, понятия с основ животноводства, понятия о переработке продукции фермерского хозяйства, понятия о механизации и автоматизации современного фермерского хозяйства.

Предложено комплекс форм, методов и способов, направленных на усвоения старшеклассниками понятий. Обосновано уровни сформированности базовых понятий с аграрного производства, разработано и введено в учебный процесс общеобразовательных учебных заведений сельской местности модель и методику формирования базовых понятий с технологии сельскохозяйственного производства у старшеклассников общеобразовательных учебных заведений сельской местности в условиях профильного обучения.

По результатам формирующего этапа эксперимента установлено: разработанное содержание и методика формирования базовых понятий с технологии сельскохозяйственного производства у старшеклассников общеобразовательных учебных заведений сельской местности в условиях профильного обучения является эффективным и заслуживает на внедрение.

**Ключевые слова:** профильная технологическая подготовка, базовые понятия с технологии сельскохозяйственного производства, уровни сформированности понятий, систематизация базовых понятий.

**Kuzmenko V.I. Formation of basic concepts of technology of agricultural production for seniors in secondary schools in rural areas in terms of profile education. - Manuscript.**

Dissertation for a degree of Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.02 — theory and methodology of learning technologies.— National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2016.

Dissertation is devoted to the formation of basic concepts of technology of agricultural production for seniors in secondary schools in rural areas in terms of profile education.

The paper outlined main directions for research, theoretically substantiated methodical bases of the process of formation of basic concepts of technology of agricultural production for seniors in secondary schools in rural schools and practically tested developed content and methodology of training seniors according to the «Technology of agricultural production» specialty.

Author systematized basic concepts of technology of agricultural production according to specific and generic features; pedagogical conditions were defined and substantiated. A complex of forms, methods and means, aimed at senior's learning of concepts was proposed.

Equal formations of basic concepts of agricultural production were substantiated and a model and methodology of formation of basic concepts of technology of agricultural production for seniors in secondary schools in rural areas in terms of specialized education were developed and implemented in the educational process of secondary schools in rural

areas.

Keywords: specialized technological training, basic concepts of technology of agricultural production, equal formations of concepts, systematization of basic knowledge.